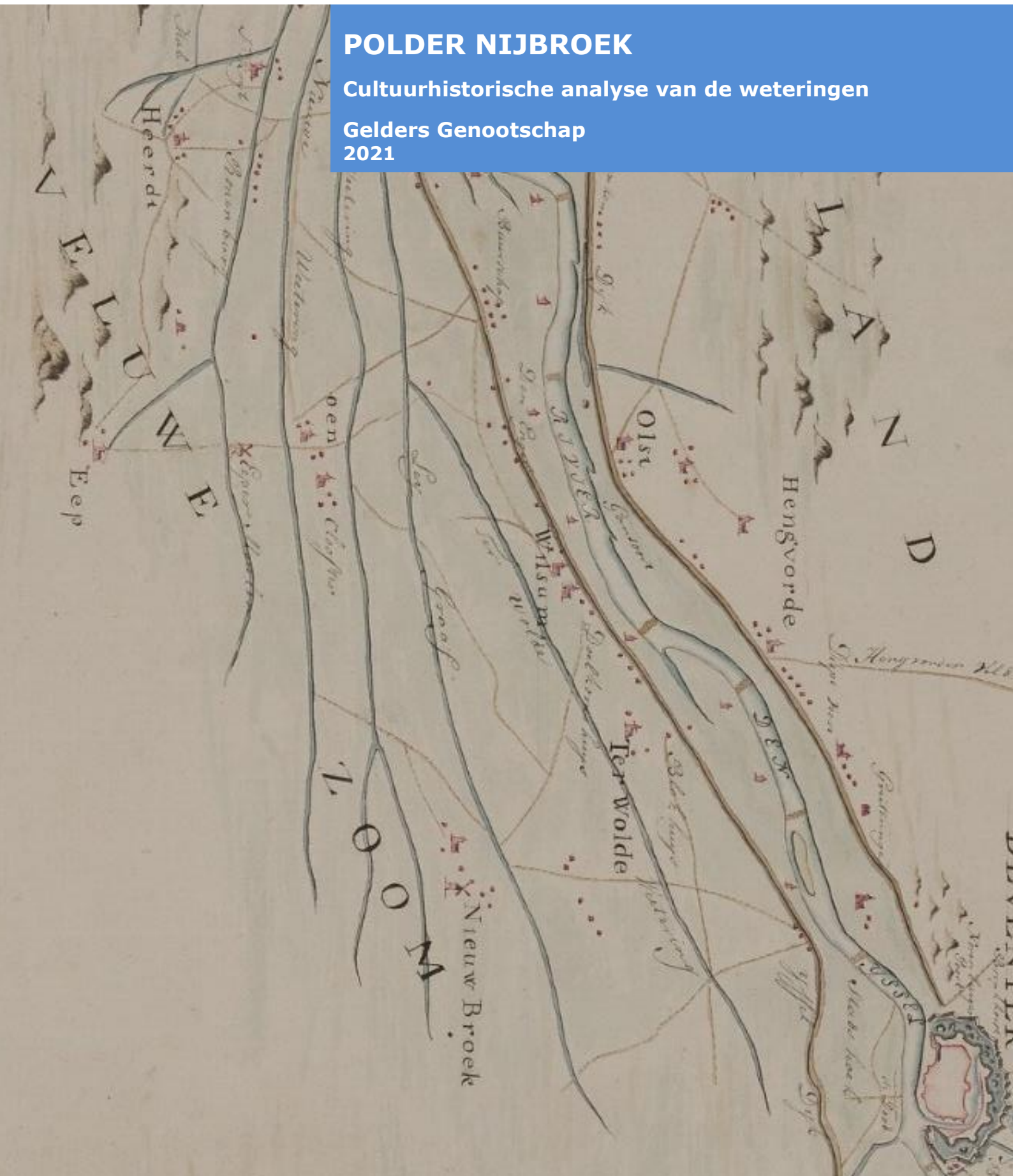

POLDER NIJBROEK

Cultuurhistorische analyse van de weteringen

Gelders Genootschap
2021

Cultuurhistorische analyse van de weteringen in de polder Nijbroek

In opdracht van gemeente Voorst

Contactpersoon: Paulien Dekker

Nijbroekse Wetering (bij de Kadijk); juli 2021

Gelders Genootschap, Arnhem

Auteur: Sazya Zeefat, met bijdragen van Harm Jan Pierik (RCE). Eindredactie: Gerard Derks

Definitieve versie: 9-12-2021

Afbeelding voorzijde: *'Kaarte van de rivier de Yssel. Kaarte van de rivieren de Yssel...den Neder Rhijn...de Waal tot Nijmeegen...', 1717-1720, gekopieerd in 1786*'. Bron: Gelders Archief, toegang 0509, kaart 350.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2 Ontwikkelingsgeschiedenis	5
2.1 Circa 50.000-11.500 jaar geleden	5
2.2 Circa 11.500-1.500 jaar geleden	6
2.3 Vanaf circa 550	8
2.4 Veertiende eeuw	10
2.5 Periode 1500-1800	11
- 1550	
- 1573	
- 1573-1717	
- 1717-1720	
2.6 Vanaf circa 1800- circa 1960	22
- 1800-1832	
- Toponiemen	
- Kadastrale minuutplan (1832)	
- 1832-ca 1960	
2.7 Verruimen en rechtekken Nijbroekse Wetering 1959-1967	31
3 Nijbroek nu	37
4 Conclusies	39

1 Inleiding

De geschiedenis van de polder Nijbroek hangt nauw samen met de waterbeheersing in het gebied. Tot vandaag de dag hebben bewoners van de polder te kampen met periodes van wateroverlast, maar ook met droogte.

Momenteel wordt gezocht naar een manier om de polder klimaatbestendig te maken, zodat op de juiste momenten water kan worden vastgehouden. Om de mogelijkheden en locaties voor waterberging te onderzoeken, is deze cultuurhistorische analyse van de weteringen opgesteld.

Het rapport begint bij het landschap van Nijbroek van circa 50.000 jaar geleden en eindigt bij de huidige situatie. Aan de hand van bestaande literatuur en kaartenanalyses wordt het ontstaan van de polder Nijbroek en de weteringen geschetst. Voor wat betreft de Nijbroekse Wetering is de verruiming en het rechte trekken in de periode 1959-1967 mede bepalend geweest voor de huidige situatie.

Het rapport wordt afgesloten met enkele korte conclusies betreffende de zoekgebieden voor potentiële waterbergingslocaties.

Grote Wetering

Nijbroekse Wetering

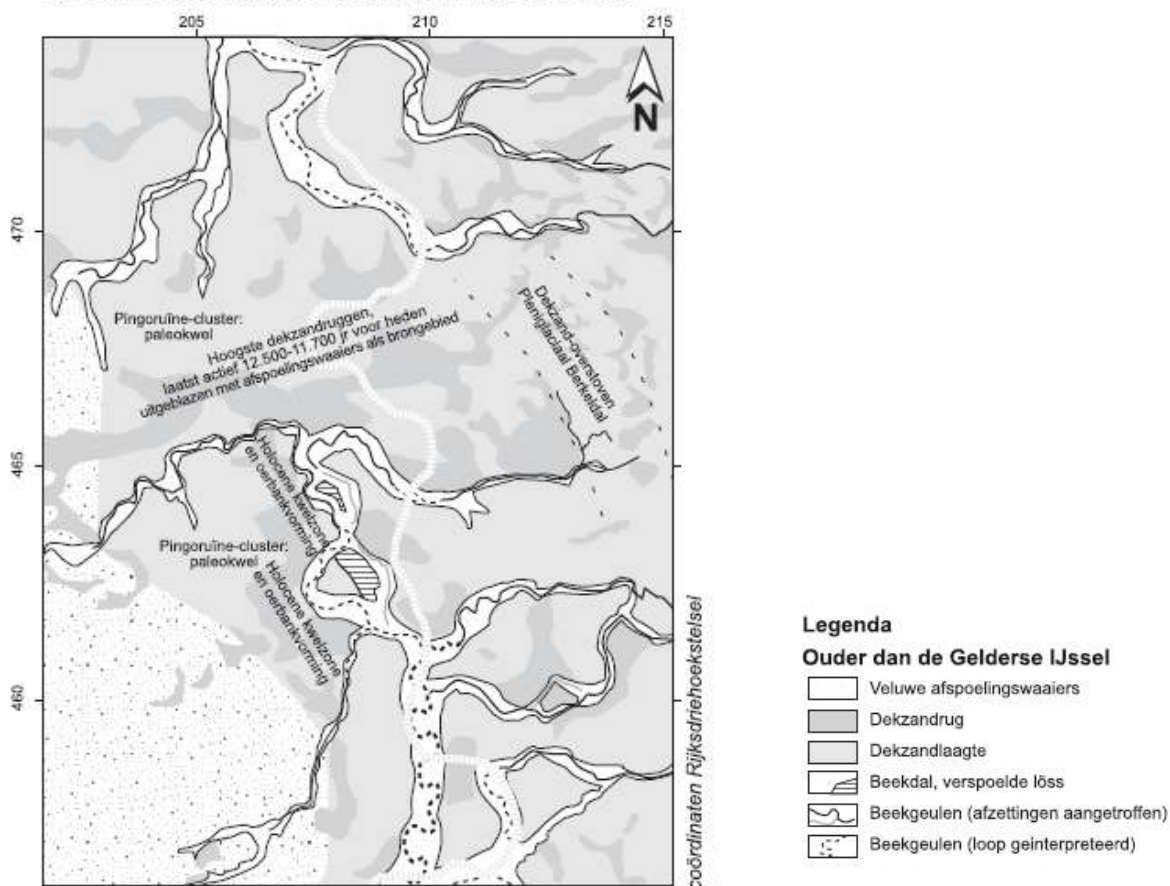
Terwoldsche Wetering

2 Ontwikkelingsgeschiedenis

2.1 Circa 50.000-11.500 jaar geleden

Het Weichselien was de laatste ijstijd voordat het Holoceen aanbrak, de moderne warme tijd waar we nu in leven. Tijdens het Weichselien was Nederland niet overdekt met landijs, maar de gemiddelde temperatuur was zeer laag. Hierdoor raakte de bodem geleidelijk aan steeds dieper bevroren. Door het bevroren grondwater werd een permafrostlaag ontwikkeld, waarbij alleen de bovenlaag in de zomer ontdooide als de gemiddelde maximumtemperatuur rond de 5 °C lag.¹ Het smeltwater dat in de zomer ontstond, kon niet in het bevroren deel van de bodem wegzakken. De bovenlaag van het hellingmateriaal van de Veluwe werd hierdoor met het smeltwater afgevoerd, waardoor aan de flanken van de Veluwe daluitspoelingswaaiers ontstonden; deze liggen onder andere ook onder de polder Nijbroek. Lokaal verwaaiden de afzettingen soms tot hoger gelegen dekzandruggen. Op sommige plekken concentreerde het smeltwater vanaf de Veluwe zich en ontstonden beekdalen, die uitkwamen op het IJsseldal, waar toen nog de voorloper van de huidige IJssel stroomde. De dekzandrug ter hoogte van Wilp en Voorst zorgde voor een waterscheiding tussen het noordelijke en zuidelijke deel van het IJsseldal.² De IJssel was hierdoor nog geen zijtak van de Rijn, maar een zelfstandige rivier die werd gevoed door diverse watergeulen die smeltwater op de rivier afstroomden.

a) Overgeërfd afvoersituatie in het Holoceen, functionerend tot aan het ontstaan van de IJssel

Nijbroek ligt net ten noorden van het gekarteerde gebied. Bron: Cohen et al. (2009) *Zand in banen*, derde druk.

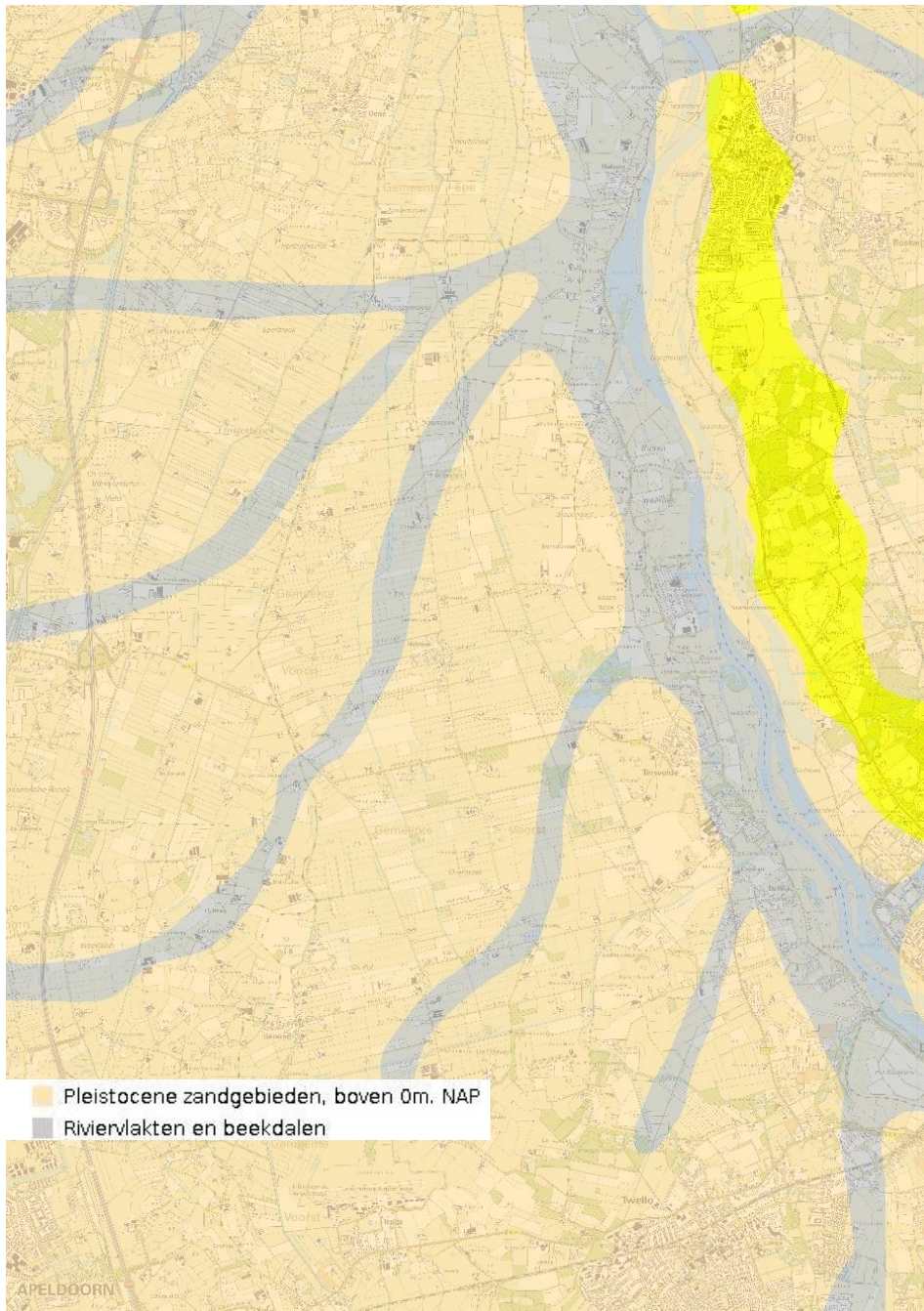
¹ <https://www.geologievannederland.nl/tijd/reconstructies-tijdvakken/laat-pleistoceen>, geraadpleegd op 16-08-2021.

² Cohen et al. (2009) *Zand in banen*, derde druk.

2.2 Circa 11.500-1.500 jaar geleden

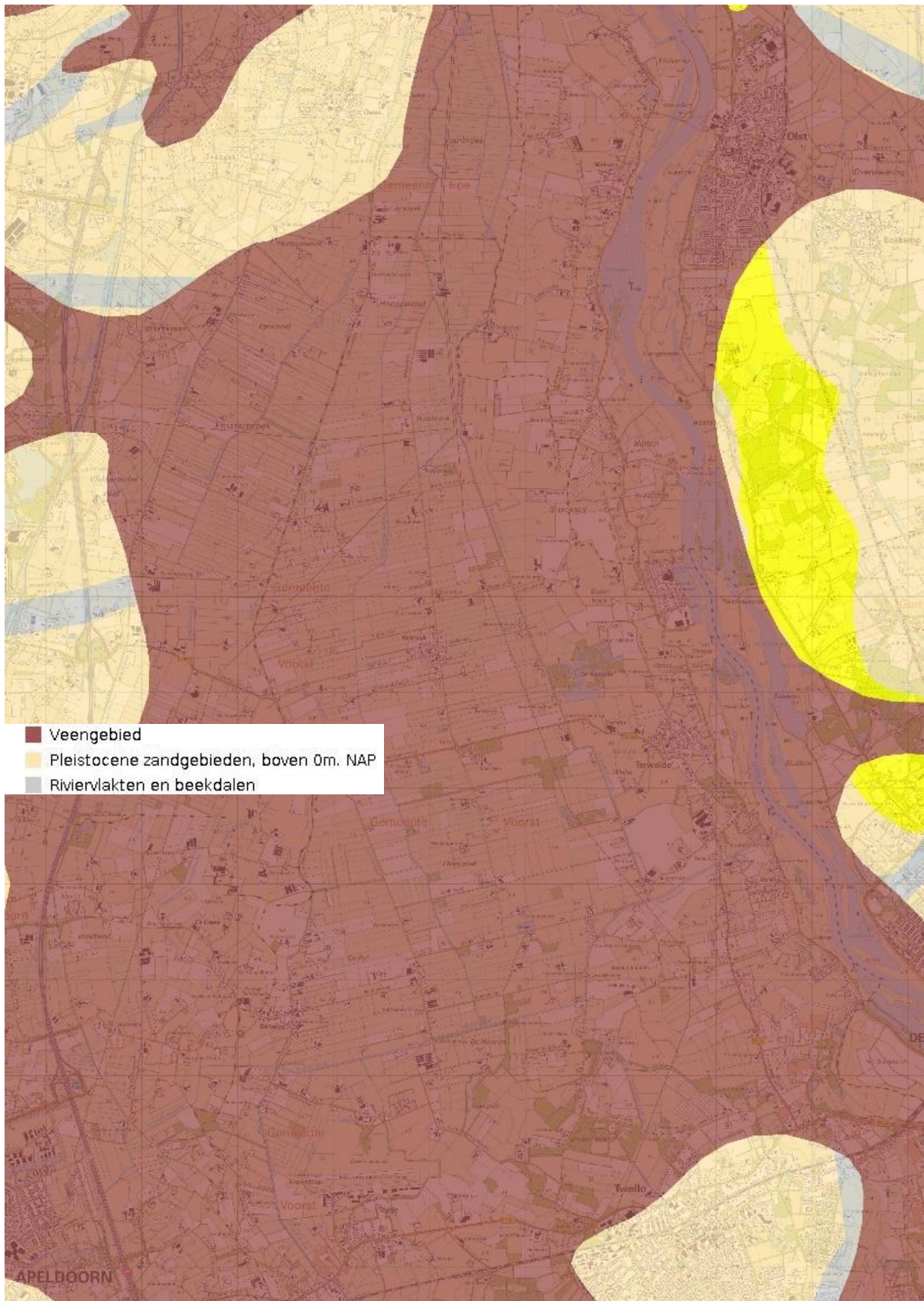
Circa 11.500 jaar geleden eindigde de laatste ijstijd en steeg de temperatuur. Door het smelten van ijs steeg de zeespiegel. Rond 7.000-6.000 voor Christus begonnen ook de hogere delen van Nederland te vernatten door de stijgende grondwaterspiegel.

Nijbroek veranderde in een moerassig landschap, waarin veenvorming mogelijk was met daarin nog de beekjes die ontstaan waren in de laatste ijstijd. Deze werden vooral gevoed door kwelwater vanaf de Veluwe. Van enkele van deze beekjes is de geul met behulp van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) terug te zien in het landschap. Bij de voor dit onderzoek uitgevoerde grondboring bleek de aangetroffen laag veen in de geul dun, terwijl buiten de geul dit veen niet (meer) aanwezig was. Het dunne veendek doet vermoeden dat in Nijbroek pas laat te maken kreeg met veenvorming.³

Paleogeografische kaart, situatie ca. 9000 v. Chr. Bron: RCE.

³ Grondboring en interpretatie door Harm Jan Pierik, RCE, op 09-08-2021.

Paleografische kaart, situatie ca. 1500 v. Chr. Bron: RCE.

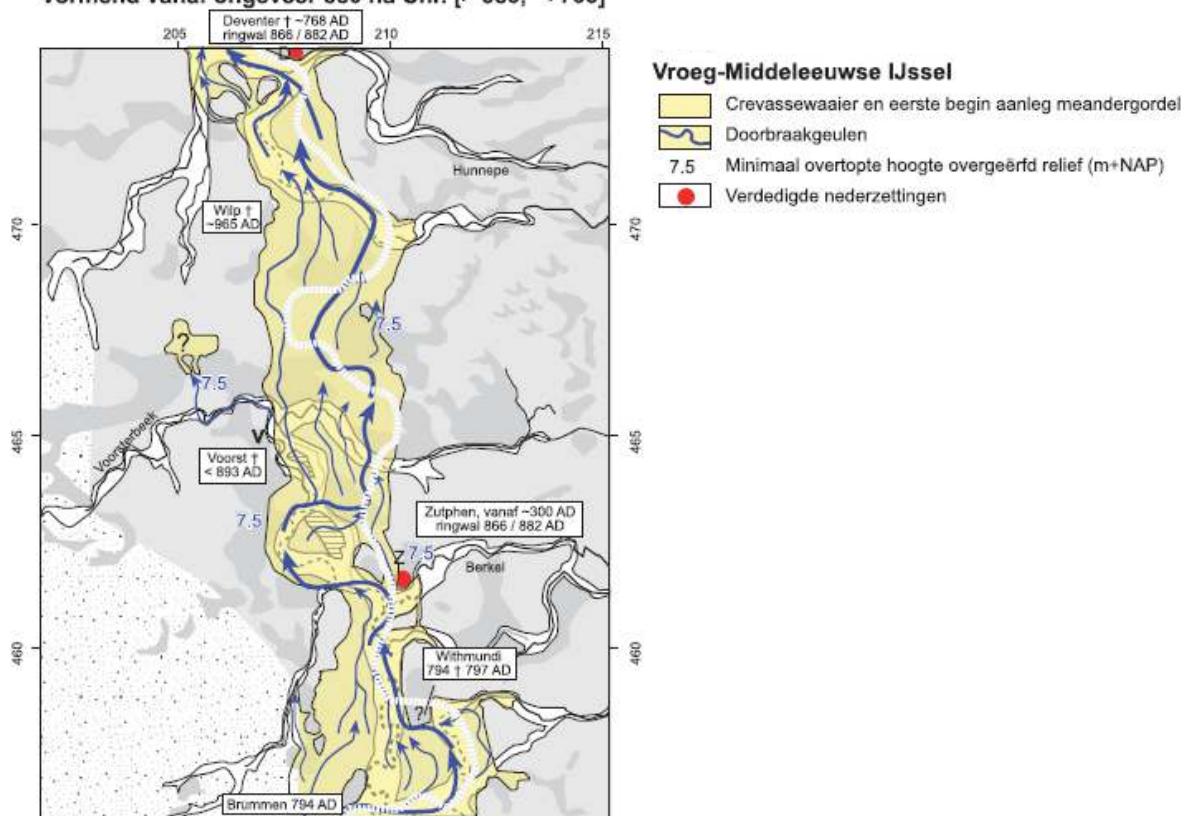
2.3 Vanaf circa 550

Het precieze moment van de doorbraak van het opstuwende water van de Rijn is niet bekend, maar vanaf ongeveer 550 na Christus moet het water de dekzandrug bij Wilp en Voorst vaak genoeg zijn overstromd om een crevassecomplex te veroorzaken. Bij volgende overstromingen werd het steeds makkelijker voor het water om over de rug heen te stromen, waardoor meerdere stroomgeulen ontstonden die richting het noorden liepen en het crevassecomplex zich steeds verder uitbreidde. Door de afzettingen van het water ontstonden aan de randen van het IJsseldal hoger gelegen oeverwallen. Daarnaast liepen enkele nevengeulen, totdat deze door de steeds hoger wordende oeverwallen hun functie verloren. Uiteindelijk is de huidige meanderende IJssel als zijtak van de Rijn ontstaan.⁴

Door overstromingen van de IJssel in het komgebied werd klei afgezet. Dat is bevestigd door de voor dit onderzoek uitgevoerde grondboring.⁵ Doordat de IJssel door opslibbing steeds hoger kwam te liggen en de oeverwallen ook in hoogte en breedte toenamen, konden de beken vanaf de Veluwe niet langer op de IJssel afwateren. In plaats daarvan werden de lopen van de beken naar het noorden verschoven.

Hoe Nijbroek eruitzag voordat het gebied in de veertiende eeuw werd ontgonnen, is niet met zekerheid te zeggen. Eventueel ontstane nieuwe zuid-noord lopende beeklopen zijn nooit gevonden. Dit doet vermoeden dat het gebied een natte rivierkom van de IJssel was die regelmatig overstroomde bij hoog water. Het landschap tussen de Veluwe en IJssel leek vermoedelijk op een nat doorstroombmoeras zonder duidelijke geulen, dat langzaam afwaterde richting Hattem in het noorden.

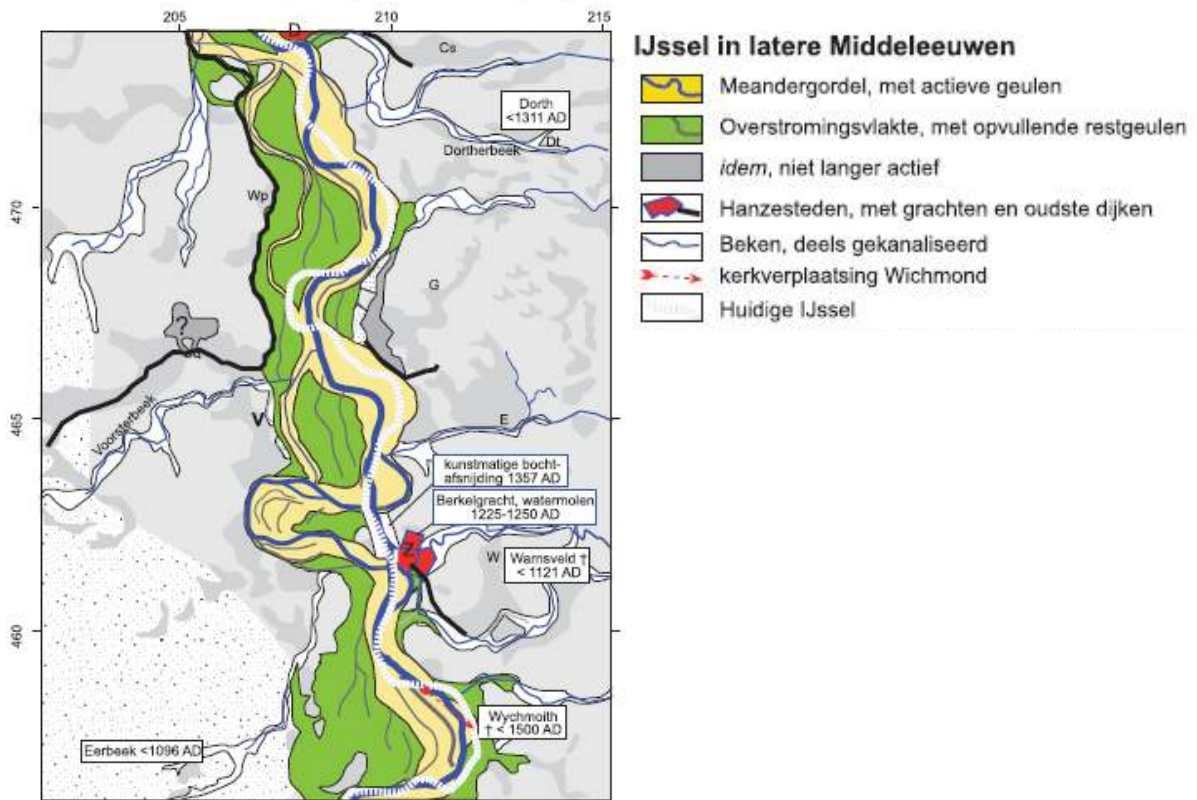
b) Doorbraakafzettingen van de Gelderse IJssel, vormend vanaf ongeveer 550 na Chr. [> 350, < 700]

⁴ Makaske, B.; Maas, G.J.; Smeerdijk, D.G. van (2008) 'The Age and Origin of the Gelderse IJssel' in: *Netherlands journal of geosciences*, nr. 87 en Cohen et al. (2009), *Zand in banen*, derde druk.

⁵ Grondboring en interpretatie door Harm Jan Pierik, RCE, op 09-08-2021.

c) Doorontwikkeling meandergordel van de IJssel, situatie ~1300 n. Chr., ten tijde van de bedijking

Bron: Cohen et al. (2009) *Zand in banen*, derde druk.

2.4 Veertiende eeuw

In 1308 gaf de landsheer, bisschop Guy van Avesnes, opdracht tot het opstellen van dijkregels die de basis zouden vormen voor de totstandkoming van het waterschap en op het onderhoud en verbetering van de dijken. Vermoedelijk was de bedijking van de IJssel aan de rechterzijde toen al grotendeels voltooid.⁶ De bandijk tussen Terwolde en Wapenveld werd in de veertiende eeuw aangelegd.⁷

Door het aanleggen van de dijk werd het natte gebied van Nijbroek minder vaak overspoeld door het water uit de IJssel en werd het mogelijk het land te ontginnen. In 1328 werd het gebied ter ontginning uitgegeven door graaf Reinoud van Gelre. Een voorwaarde van de ontginning was een goed beheer van het water in het gebied. Zo waren de bewoners van de omliggende dorpen verplicht om hun water om Nijbroek heen te leiden. Om de afwatering door de polder goed te laten verlopen, werden weteringen uitgegraven. Deze volgden nieuwe routes (naar het noorden) en volgden niet de oriëntatie van oude beeklopen in het gebied die actief waren voor de vorming van de IJssel in de vroege Middeleeuwen (ZW-NO).

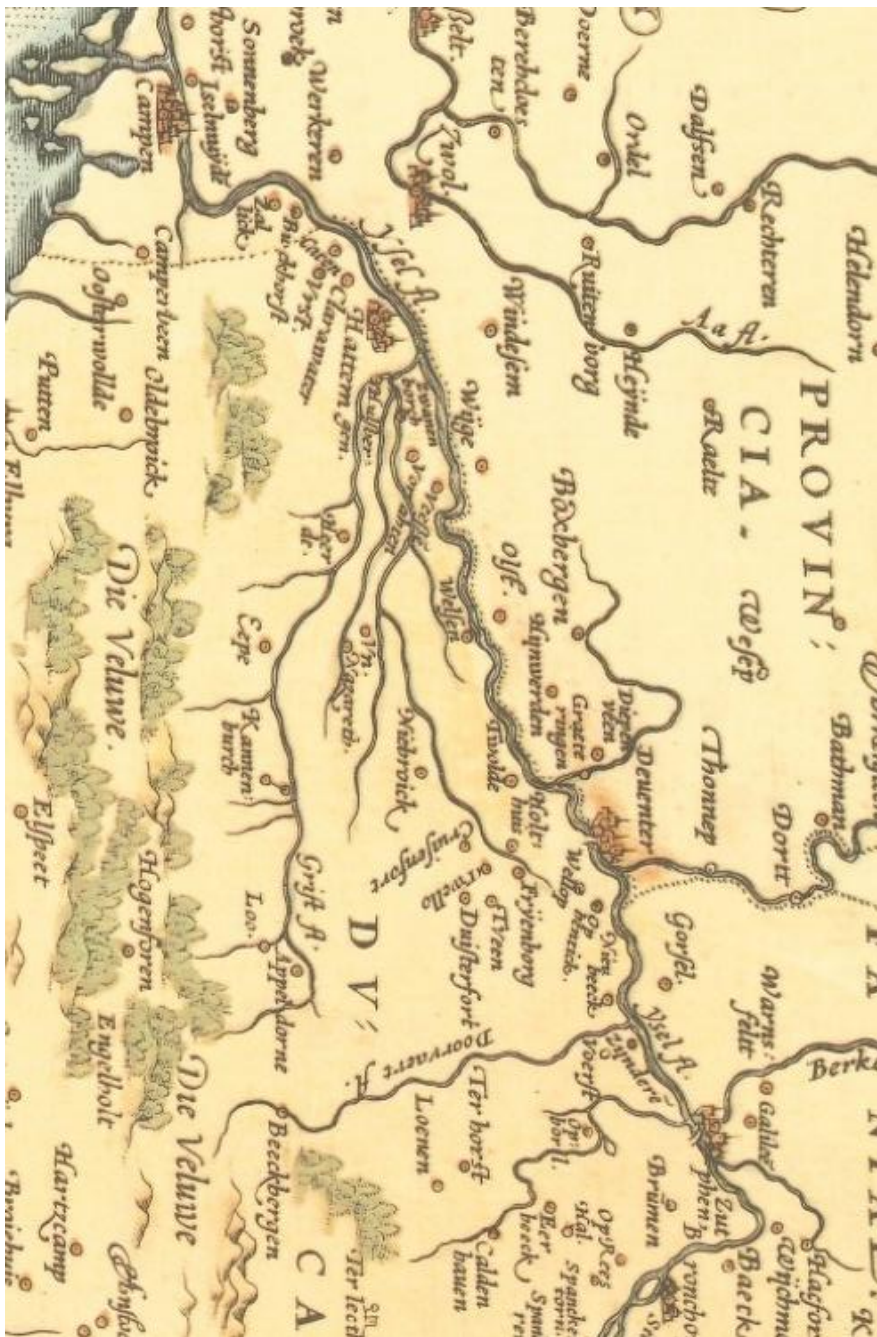
⁶ <https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/olst/de-ijsseldijk>, geraadpleegd op 16-08-2021.

⁷ <https://www.bezoekvoorst.nl/geschiedenis/terwoldse-bandijk>, geraadpleegd op 16-08-2021.

2.5 Periode 1500-1800

1550

De oudste tot nu toe bekende kaart waar Nijbroek en de weteringen op staan, is in 1550 door Christiaan Sgrooten gemaakt. Op de uitsnede van de kaart zijn de IJssel en de Veluwe te zien, met daar tussenin Nijbroek (Niebroick) en de weteringen. Zowel de weteringen als de Grift aan de oostkant van de Veluwe lagen schijnbaar kronkelend in het landschap. Op de kaart is goed te zien hoe de beekjes vanaf de Veluwe op de Grift afwaterden en vervolgens bij Hattem in de IJssel stroomden. Wat verder opvalt, zijn de takken van de twee weteringen die om Nijbroek heen liggen en noordelijk samenkomen, later nog gevolgd door een derde tak.

Uitsnede van de kaart van Gelre (Gelderland) en Kleef, getiteld: "Gelriae, Cliviae, finitimorumque locorum, verissima descripta", door Christiaan Sgrooten, 1550. Bron: Brabants Historisch Informatie Centrum, toegang 5129, kaart 3H15.

1573

Ongeveer 23 jaar later maakte Sgrooten een nieuwe kaart van het gebied, dit keer specifiek over de Veluwe. Omdat het te karteren gebied kleiner is, was het voor Sgrooten mogelijk de kaart meer details te geven. Ook op deze kaart zijn de IJssel en de Veluwe goed te zien. Een groot verschil met de kaart uit 1550 is dat de weteringen hier minder kronkelen. Daarnaast zijn de vele slootjes tussen de percelen in de polder grof zichtbaar en is ook hier sprake van een samenkost van drie weteringen noordelijk van Nijbroek. Op deze kaart staan de namen van alle weteringen vermeld, van west naar oost: De Greyfft, De Oenelingh, de Groete (grote) Wetering, de Fliert en de Woldze Weteringh.

In de analyse van oude kaarten is te zien dat de namen van de weteringen nu en dan van elkaar verschilden. Tegenwoordig hebben de weteringen vrijwel allemaal een andere naam. Wat we tegenwoordig de Nijbroekse Wetering noemen, was in 1573 de Grote Wetering. Daarnaast zijn de Fliert en de Woldze Weteringh verwarrend. Wat in 1573 de Fliert werd genoemd, is tegenwoordig vermoedelijk de wetering aan de Middendijk. Enkele kronkels van de Fliert in 1573 lijken (deels) overeen te komen met het beloop van de Middendijk. Ook op andere kaarten is deze wetering, die tussen de huidige Nijbroekse Wetering en Terwoldsche Wetering ligt, terug te zien.

1573-1717

De kaart van Sgrooten uit 1573 is tot 1717 de enige oude gedetailleerde kaart die tot nu toe van het gebied bekend is. De kaarten die erna dateren, zijn schetsmatiger van opzet en vaak kopieën van elkaar. De weteringen worden over het algemeen op twee manieren weergegeven: kronkelend of meer rechtgetrokken. De manier waarop de weteringen zijn ingetekend, zegt waarschijnlijk iets over het feit dat de kaarten soms (deels) kopieën van elkaar zijn.

Tot aan het begin van de negentiende eeuw worden de weteringen in de polder op verschillende manieren weergegeven. Kijkend naar de huidige situatie ligt de waarheid waarschijnlijk in het midden. Hier en daar kronkelden de weteringen, zoals in het geval van de Nijbroekse Wetering tot aan circa 1967 het geval was, en op andere plekken waren ze meer rechtgetrokken.⁸ Op sommige kaarten ontbreken zelfs weteringen. Ter vergelijking zijn hierna enkele kaarten tussen 1573 en 1717 weergegeven.

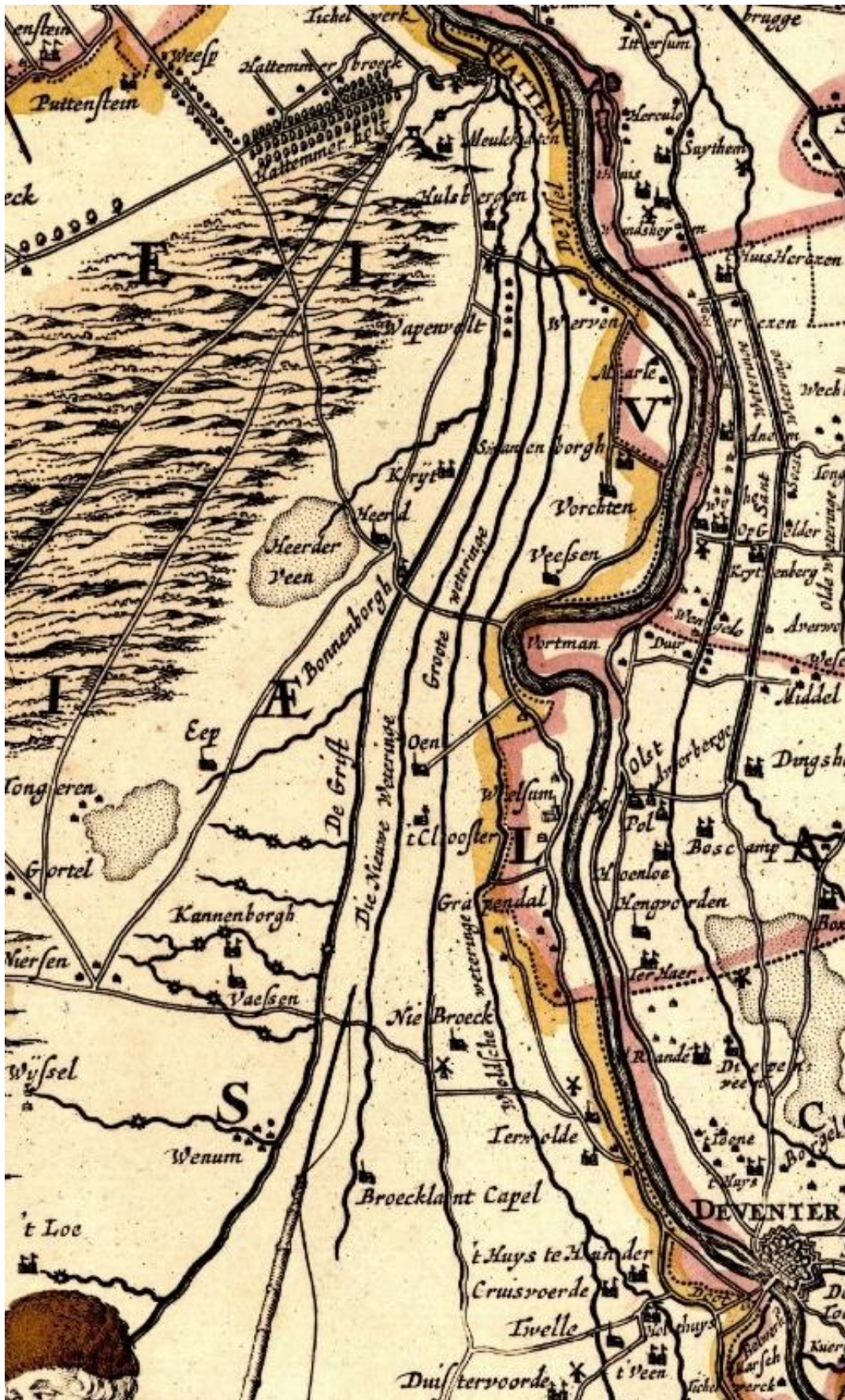
⁸ Binnen dit onderzoek ligt de nadruk op de ontwikkeling van Nijbroekse Wetering. Er is geen diepgravend onderzoek gedaan naar in hoeverre de andere weteringen in het gebied meanderden en in de loop der eeuwen zijn rechtgetrokken.

Uitsnede van de kaart 'Geldria. En tibi, amice lector, nobilis ille clarusq. Ducatus Geldriae, cum omnibus eius limitibus, multis navigeris fluminibus abunde insignis, agrorumq. fertiliate dives, praesertim apud Batavos, quorum crebra fit mentio apud veteres, cum ob miram glebae ubertatem, tum ob gentis celebratissimam in armis dexteritatem, iam recens ad exemplar eius descriptionis, quae pridem excusa est Roma per Mich. Tramesini castigator' door Gerardus de Iode uit 1593. Bron: Gelders Archief, toegang 0509, kaart 979.

Uitsnede van de 'Ducatus Geldriae : novissima descriptio' door Balthazaro Flor. a Berckenrode, 1634. Bron: Gelders Archief, toegang 0509, kaart 15-0001.

Uitsnede van de 'Transisalania provincia Vulgo Over-yssel' door N. ten-Have, ca. 1640. Bron: Drents Archief, toegang 0181, kaart 99.

Uitsnede van de kaart 'Comitatus Zutphaniae et fluminis Isulae nova delineatio' door F. de Wit, ca. 1680-1690.
Bron: Gelders Archief, toegang 0509, kaart 95.

1717-1720

Circa 1717-1720 is door cartograaf Van den Heuvel een kaart gemaakt van de polder Nijbroek die weer een stuk gedetailleerder is. Het noordelijk deel van de polder staat afgebeeld, in het zuiden is nog net de kern van Nijbroek zichtbaar. De weteringen zijn opvallend recht ingetekend, vergelijkbaar met de kaarten van Sgrooten uit 1573.

Op de kaart van den Heuvel staan andere namen vermeld bij de weteringen, namelijk van west naar oost: De Dolle Grift, een naamloze wetering, Nieuwe Weetering, Oude Weetering, Ley Graaf en Ter Wolde Weetering.

Vergelijken we deze namen met die op de kaart van Sgrooten uit 1593, dan valt het volgende op:

- Op de kaart van Sgrooten staat De Dolle Grift niet ingetekend.
- De naamloze wetering op de 1717-1720 kaart is volgens de kaart van Sgrooten De Greyfft (de Grift).
- De Oenelingh wetering op de kaart van 1573 heet op de kaart van den Heuvel de Nieuwe Wetering.
- De Grote Wetering (1573) werd de Oude Wetering (1717-1720).
- Wat Sgrooten De Fliert noemde, is op de kaart van den Heuvel de Ley Graaf.
- Tot slot heeft de meest oostelijke wetering min of meer dezelfde naam behouden. Op de kaart van Sgrooten heette deze De Woldze Wetering, en op die van den Heuvel de Ter Wolde Wetering.

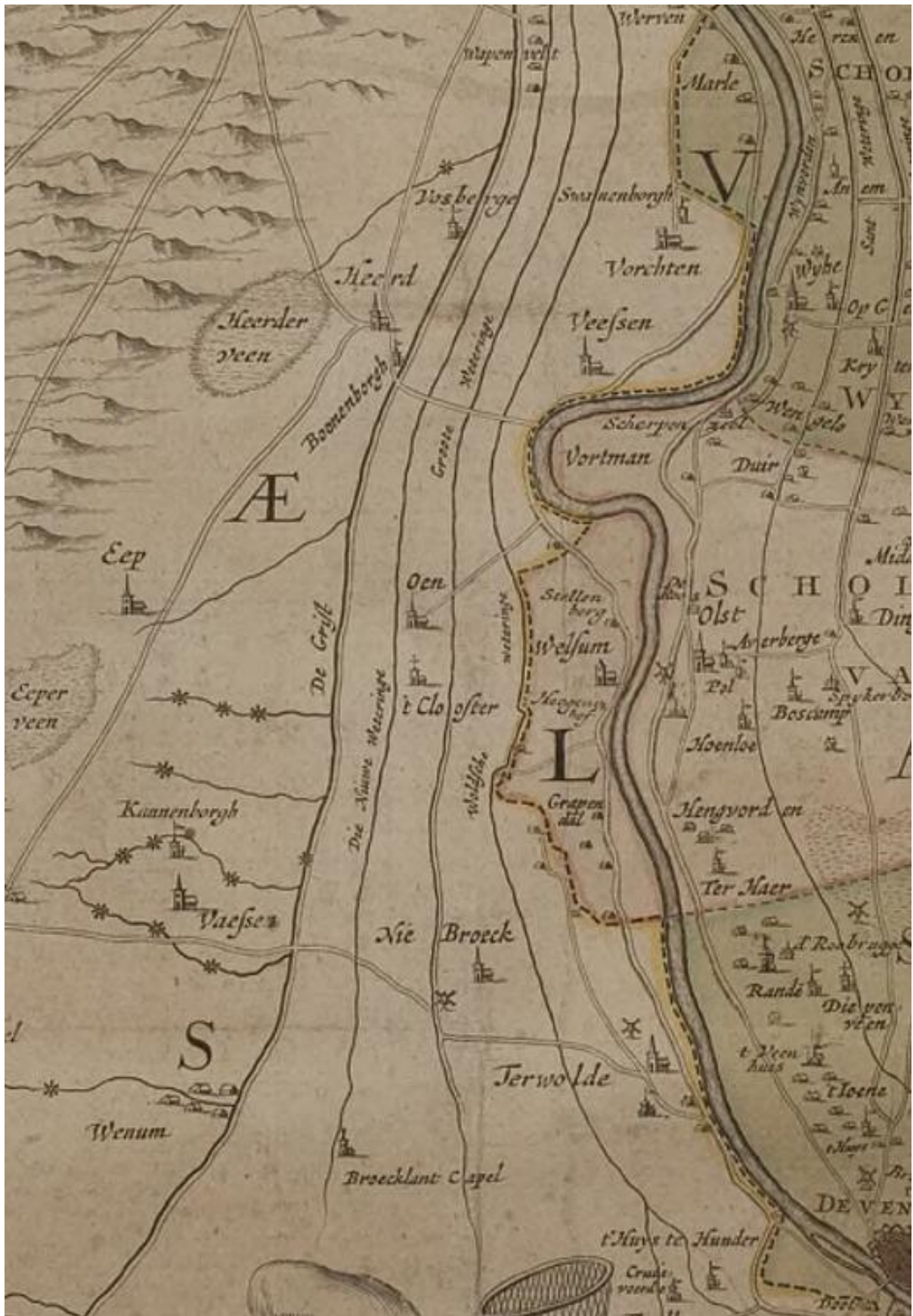

Uitsnede van 'Kaarte van de rivier de Yssel. Kaarte van de rivieren de Yssel, den Neder Rhijn, de Waal tot Nijmeegen' door Van den Heuvel uit 1717-1720, gekopieerd door Ragay in 1786. Bron: Gelders Archief, toegang 0509, kaart 350.

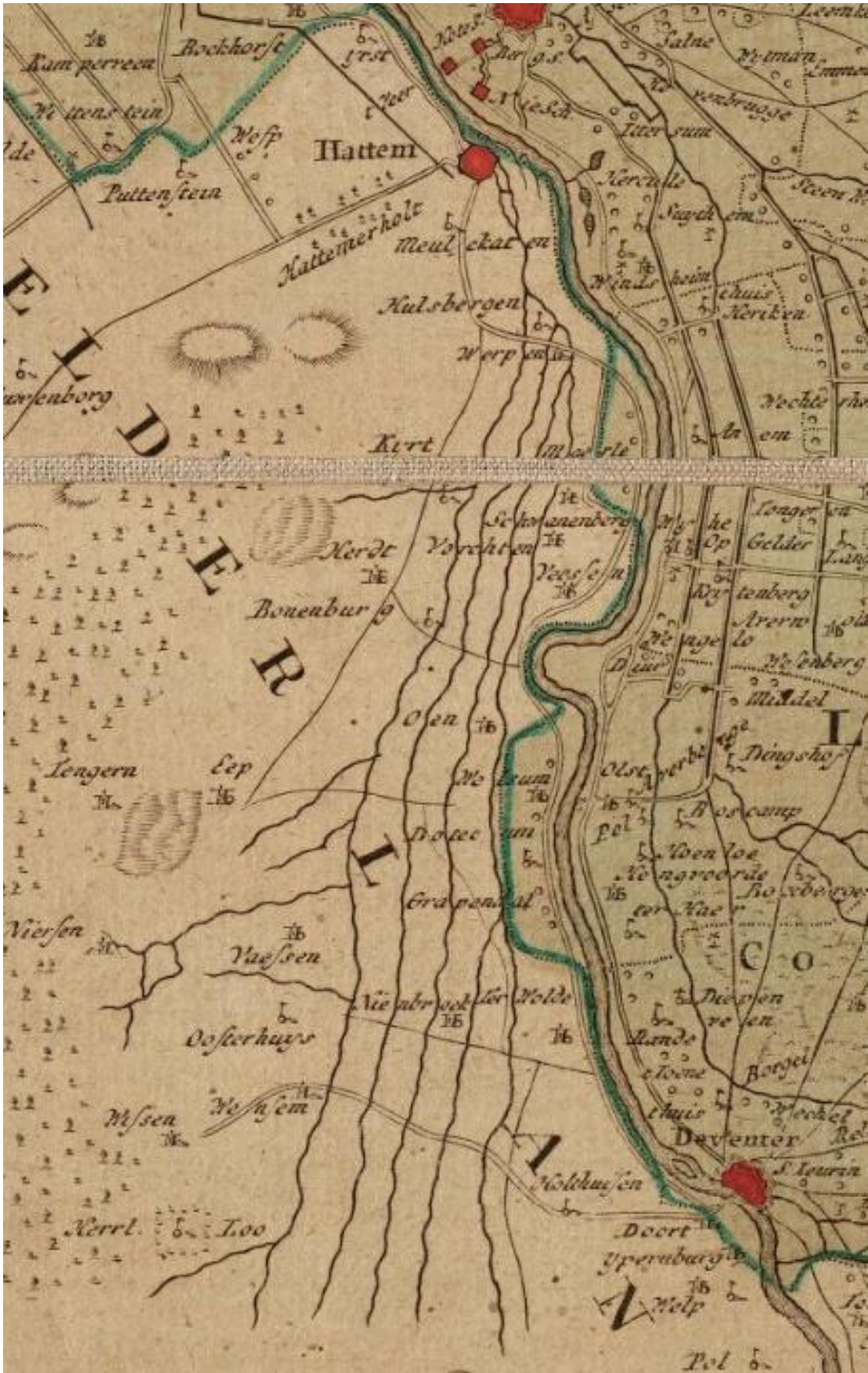
Op de kaarten in de periode hierna, tot aan het begin van de negentiende eeuw, zien we dat het eerder geconstateerde patroon zich herhaalt. Op de ene kaart zijn de weteringen kronkelend weergegeven, op de ander meer rechtgetrokken. Ter illustratie en vergelijking staan hieronder enkele kaarten.

Uitsnede van de kaart 'Nieuwe kaart van 't kwartier Zutphen' door Jacob Keyser, 1741. Bron: Wageningen University & Research, kaart RCT.056a.

Uitsnede van de kaart 'Transisalanica provincia, vulgo Overijssel' door N. ten Have, J. de Lat en Gerardus Coeck, 1743. Bron: Gelders Archief, toegang 0509, kaart 276.

Uitsnede van de kaart 'Carte von Over-Yssel und Drenthe' door F.L. Guessefeld, 1787. Bron: Wageningen University & Research, kaart RKK.I,004.

2.6 Vanaf circa 1800-circa 1960

1800-1832

In de periode 1802-1812 zijn door cartograaf M.J. de Man in opdracht van de Raad van State gedetailleerde militaire kaarten van Nederland gemaakt. Ook de polder Nijbroek is door hem vastgelegd. Rond dezelfde tijd zorgde het door Napoleon ingevoerde belastingstelsel ervoor dat er gedetailleerde kaarten van Nederland nodig waren, om op basis daarvan belasting te kunnen heffen. Begin negentiende eeuw begon het Kadaster met de karteringen. Tegenwoordig zijn de kaarten van toen digitaal ontsloten via HISGIS en is de situatie van Nijbroek in 1832, vergelijkbaar met die op de kaart van De Man, nauwkeurig te bestuderen. Wat vooral opvalt, is dat de Nijbroekse Wetering aan het begin van de negentiende eeuw nog behoorlijk kronkelde.

Toponiemen

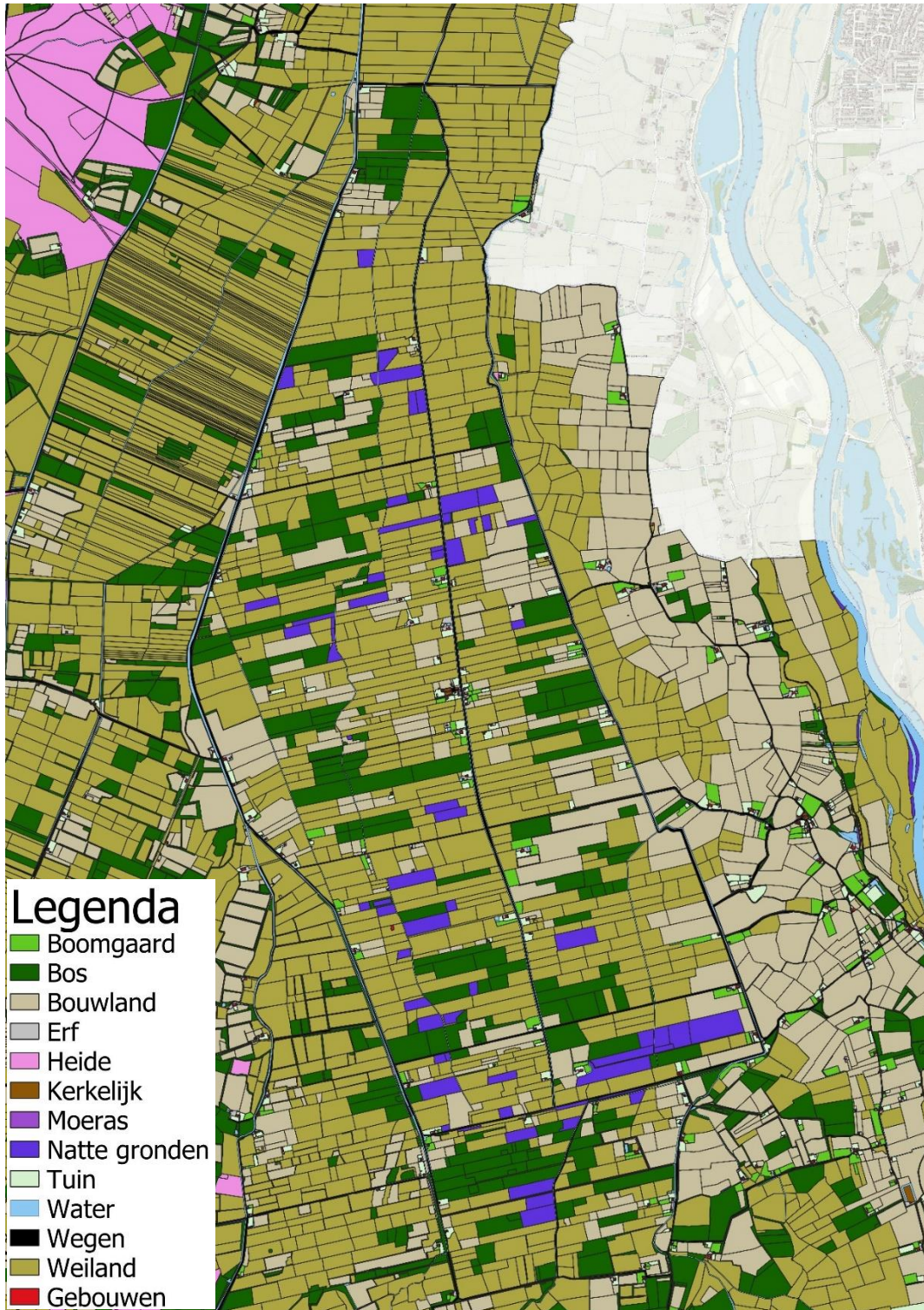
Op de kaart van De Man zijn van west naar oost de volgende weteringen benoemd: De Grift (nog net zichtbaar in de linker bovenhoek), de Nieuwe Wetering, De Groote Wetering en de Terwoldsche Wetering. De huidige Nijbroekse Wetering staat ingetekend, maar heeft geen naam. Hetzelfde geldt voor de wetering langs de Middendijk. Het Kadaster hanteerde deels andere benamingen voor de weteringen in Nijbroek dan De Man. De Groote Wetering komt overeen, maar de huidige Nijbroekse Wetering werd De Nieuwe Wetering genoemd. Wat De Man nog De Nieuwe Wetering noemde, gelegen in de gemeente Epe, werd inmiddels, en nog steeds, de Kleine Wetering genoemd. Hoewel de twee kaarten uit ongeveer dezelfde tijd komen, heeft dus wel een verschuiving in de toponiemen van de weteringen plaatsgevonden zoals ook in de eeuwen daarvoor gebeurde.

Uitsnede van de kaart Veluwe en Veluwezoom door M.J. de Man, 1802-1812. Aan de vorm van de percelen is het landschap en de grenzen van het ingepolderde gebied goed af te lezen. Bron: Eigen collectie.

Kadastrale minuutplan (1832)

Op het kadastrale minuutplan van 1832 is te zien hoe de Nijbroekse Wetering nog een voornamelijk meanderend karakter had. Daarnaast valt op dat er langs de wetering veel percelen liggen die blijkens de legenda worden aangemerkt als 'natte gronden'. Deze natte gronden liggen op de lageregelegen delen van de polder, soms deels in oude beekgeulen vanaf de Veluwe. Wat op de kaart tevens goed naar voren komt, zijn de weteringen die aan beide kanten van de Middendijk liggen (zie detailkaart).

Situatie in Nijbroek, 1832. Bron: HISGIS.

Detail van de situatie in 1832 met de kern van Nijbroek. De weteringen langs de Middendijk zijn hier goed zichtbaar. Bron: HISGIS.

De beide volgende kaarten tonen delen van de Nijbroekse Wetering westelijk van de kern van Nijbroek. Dit deel van de wetering kenmerkte zich aan het begin van de negentiende eeuw door een kronkelend beloop. De grenzen van de percelen rechts van de wetering op de eerste kaart (rode cirkel) doen zelfs vermoeden dat de waterloop eerst daar liep. Een andere optie is dat deze percelen de oude beekgeul volgen die hier vanaf de Veluwe de polder binnen stroomde.⁹

Detail van de situatie in 1832 met een kronkelend deel van de Nijbroekse Wetering, direct westelijk van de kern van Nijbroek. Bron: HISGIS.

⁹ Dit is zichtbaar op kaarten van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN).

Het is duidelijk dat de Nijbroekse Wetering in 1832 grotendeels nog een zeer slingerend karakter had, met uitzonderlijk van het zuidelijke puntje. De Nijbroekse Wetering had hiermee een ander karakter dan bijvoorbeeld de Grote Wetering, die al grotendeels was rechtgetrokken. Ook de Terwoldsche wetering was in 1832 voornamelijk recht, met uitzondering van het noordelijke deel waar de waterloop de Zeedijk volgde.

Detail van de situatie in 1832 met een kronkelend deel van de Nijbroekse Wetering, westelijk van de kern van Nijbroek. Bron: HISGIS.

1832-ca 1960

Vanaf 1832 is de ontwikkeling van de polder goed te volgen aan de hand van het beschikbare kaartmateriaal van het Kadaster, met name de Topografische Militaire Kaarten (TMK). Het is opvallend dat de Nijbroekse Wetering op veel van de TMK-kaarten nauwelijks staat aangegeven, met uitzondering van de decennia aan het begin van de twintigste eeuw. Daarop wordt het nog steeds de Nieuwe Wetering genoemd. Op de kaarten vanaf de jaren 1930 valt de Nijbroekse Wetering grotendeels weg en wordt deze niet meer uitgelicht dan alle andere kavelsloten in de polder. Dit doet vermoeden dat de Nijbroekse Wetering minder relevant was of minder water afvoerde dan de andere weteringen.

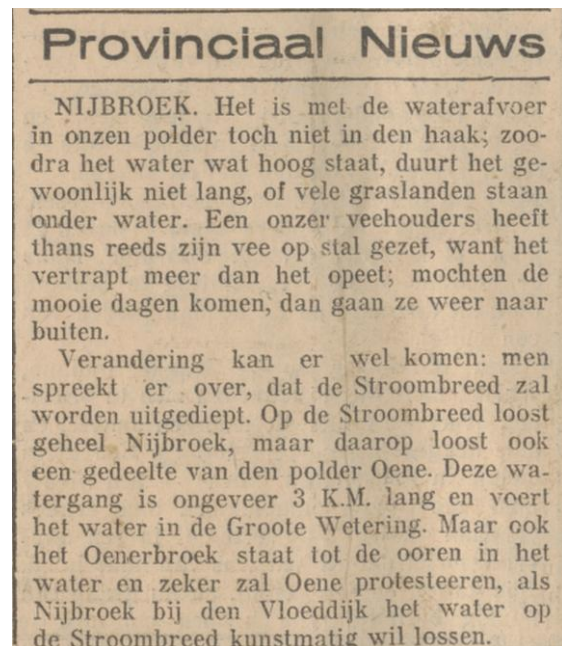

Topografische kaarten uit ca. 1900 en ca. 1962. Op de oudere kaart is de Nijbroekse Wetering (toen nog de Nieuwe Wetering) goed zichtbaar, terwijl de waterloop op de 1962-kaart nauwelijks meer zichtbaar is.

Vanaf de situatie in 1832 verandert er meer dan een eeuw lang niets of nauwelijks iets aan de loop van de Nijbroekse Wetering. Nijbroek bleef een relatief nat gebied. Bij hoogwater stonden percelen al gauw onder water. Tot ongeveer halverwege de negentiende eeuw was er nog nauwelijks sprake van bruggetjes over de weteringen.

In plaats daarvan bestonden doorwaadbare plekken, ook voordien genaamd, om de oversteek te maken. Nog tot 1845 lag bij boerderij De Blankemate een dergelijke voorde om de Terwoldsche Wetering over te steken.¹⁰

Uit verschillende krantenartikelen uit de twintigste eeuw blijkt dat men in Nijbroek vaak te maken had met wateroverlast. In het artikel uit 1914 staat dat zowel langs de Grote Wetering, de Nieuwe Wetering (oftewel: de Nijbroekse Wetering) en de Terwoldsche Wetering velden onder water stonden. De schade die dit veroorzaakte zorgde ervoor dat er maatregelen werden genomen om hoogwater in de toekomst te voorkomen, zoals uit het krantenartikel uit 1924 blijkt. In de loop van de jaren vonden werkzaamheden plaats in de hoop voorgoed van het overtollige water af te komen, zoals in 1935.

Links: Hoogwater in Nijbroek. Bron: Nieuwe Apeldoornsche courant, 19-03-1914.

Rechts: De Stroombreed lag op de grens van de gemeenten Epe en Voorst en vormde de grens tussen de dorpspolders Nijbroek en Oene. Bron: Nieuwe Apeldoornsche courant, 29-09-1924.

¹⁰ Apeldoornsche courant, 17-06-1920.

De kern Nijbroek gezien vanaf de Middendijk, ca. 1926-1932. De Middendijkse Wetering is op deze foto goed te beleven. Bron: Gelders Archief, toegang 3077, foto 110-0052.

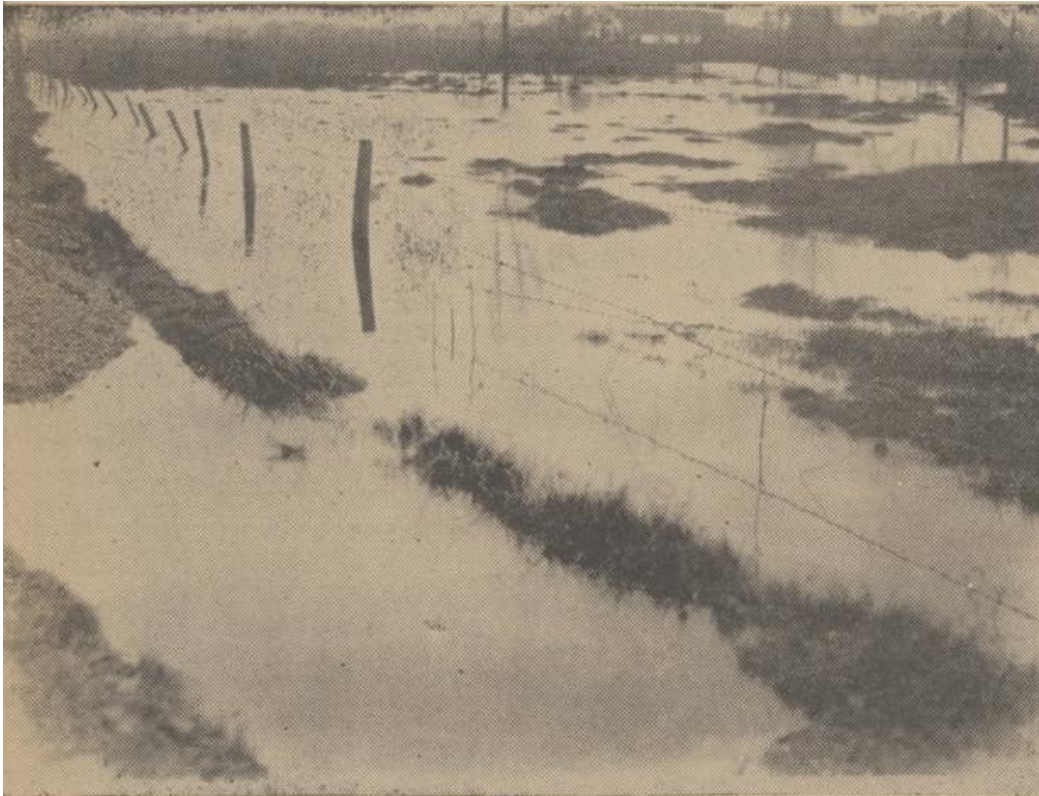

De werkzaamheden in Nijbroek.

Als gevolg van den overlast, dien de boeren in den polder bij Nijbroek iederen winter van het overtollige grondwater hebben, wordt er nu voorgoed een einde aan gemaakt, door het graven van een breede afwateringssloot naar de Wetering.

Een overzicht van het werk, waarbij men links een gedeelte van de brug ziet, die in den Nijbroekschen weg ligt en bijna gereed gekomen is.

Bron: Nieuwe Apeldoornsche courant, 07-12-1935.

Aan den Nijbroekschen weg.
Een beeld, dat een klein idee geeft van den toestand in den polder bij Nijbroek en
die zich ieder jaar opnieuw voordoet.

Bron: Nieuwe Apeldoornsche courant, 07-12-1935.

Full speed is men aan het graven van de afwateringssloot, om het overtollige
water vanuit den polder bij Nijbroek, in de Wetering te loozen, opdat het 's winters
onder water staan van de weilanden, tot het verleden gaat behooren.

Bron: Nieuwe Apeldoornsche courant, 07-12-1935.

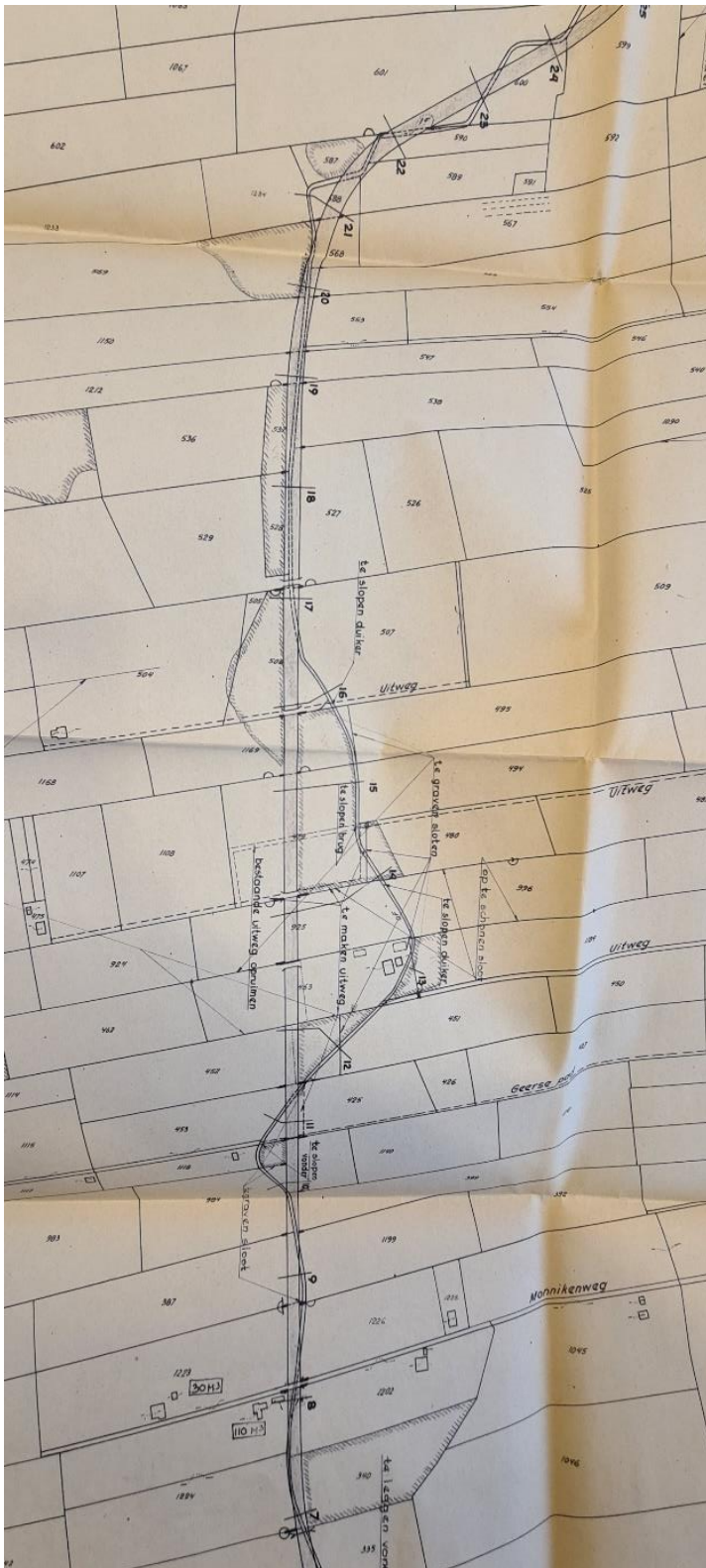
In de jaren 1950 vond de afwatering van de dorpspolder Nijbroek in hoofdzaak plaats via de Nieuwe Wetering (huidige Nijbroekse Wetering) en de beide Middendijkse Weteringen, die in het noorden uitmondten in de Stroombreed. De Dorpspolder Nijbroek was verantwoordelijk voor een deel van het onderhoud van de Stroombreed. Dit onderhoud hield in dat vier keer per jaar riet werd gesneden en twee keer per jaar de kanten werden afgestoken om goed en snel waterafvoer mogelijk te maken.¹¹

Ook voor de Nieuwe Wetering en de Middendijkse Weteringen was dit onderhoud belangrijk. Toen dit in 1954 door gebrek aan financiën niet gebeurde, resulteerde het in wateroverlast in de hele polder. Bij een bezoek van een lid van de Gedeputeerde Staten aan de polder bleek dat grote delen van het polderland, de weilanden en aardappelvelden onder water waren gelopen. Het veroorzaakte grote schade bij de boeren. De Provinciale Waterstaat Gelderland verweet de wateroverlast aan de slecht onderhouden weteringen, die waren dichtgegroeid, in combinatie met de natte zomer.

Maar in 1957 was het na een periode van zware regenval weer raak en stonden grote delen van de polder onder water. Een bewoner die zich hierover beklaagde woonde westelijk van de Middendijk, zo'n 500 meter ten noorden van de Benedenste Kruisweg: het lagergelegen gebied waar de oude beekgeul door het landschap loopt. De Nijbroekse Wetering en de Stroombreed hadden niet genoeg capaciteit om genoeg water af te voeren bij extreem zware regenval, maar ook de bewoner werd nalatig onderhoud aan zijn sloten verweten.¹² Desondanks werden plannen gemaakt om de Nijbroekse Wetering en de waterafvoer te verbeteren.

¹¹ Gelders Archief, toegang 3204, inventarisnummer 3653.

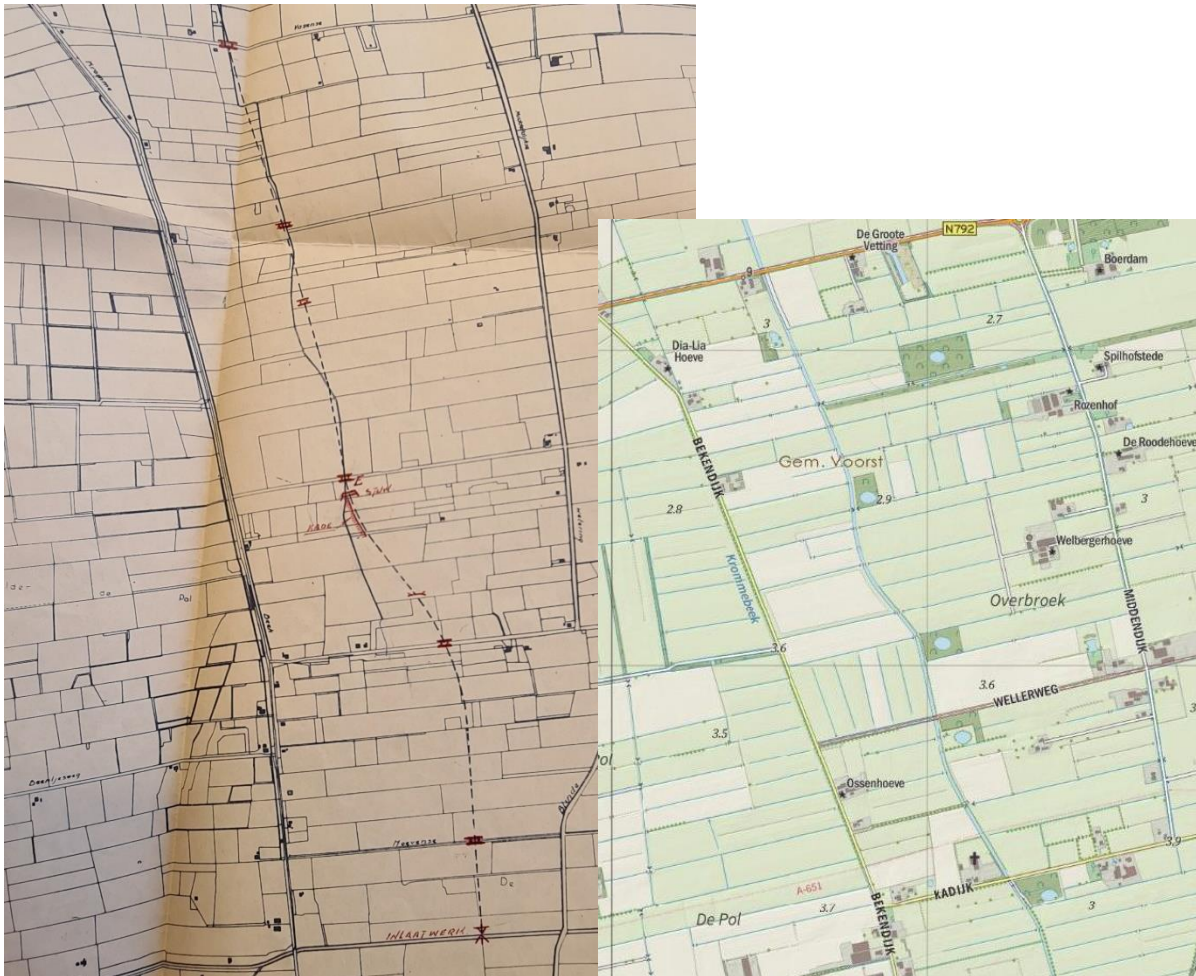
¹² Gelders Archief, toegang 3204, inventarisnummer 3653.

Zuidelijk deel van de wetering. Ook hier zou de wetering voor een groot deel worden rechtgetrokken. Bron: Gelders Archief, toegang 1900, inventarisnummer 597

Uit de kaart blijkt dat het profiel van de wetering flink zou worden verruimd en vrijwel alle meanders rechtgetrokken. Hier en daar werd een duiker gesloopt, en er bestonden plannen om ook enkele omliggende sloten in het onderhoud mee te nemen: diverse sloten zouden worden gedicht, uitgegraven, opgeschoond of aangevuld. De gearceerde terreinen waren lagergelegen stukken grond waar waarschijnlijk sprake was van veel wateroverlast. Deze terreinen zouden worden opgehoogd. Dit betrof onder andere het gebied waar de bewoner woonde die zich in 1957 over wateroverlast beklaagde. Hier ligt de oude beekgeul in de ondergrond.

Eerst werd het deel van de Nijbroekse Wetering noordelijk van de Vaassenseweg aangepakt. Nadat in 1964 bleek dat de voltooiing van het noordelijk deel zijn gewenste resultaat had, werd de aandacht verlegd naar het zuidelijk deel: "De ontwatering van het gebied ten zuiden van de Vaassenseweg laat nog te wensen over. Met name in het zogenaamde Puttengat is de ontwatering slecht te noemen."¹⁴ Er werd een nieuw plan opgesteld voor het zuidelijk deel van de Vaassenseweg.

Links: uitwerking van het rechte trekken van de Nijbroekse Wetering zuidelijk van de Vaassenseweg. Rechts: huidige situatie. Bron: Gelders Archief, toegang 1900, inventarisnummers 598-599.

In doorgetrokken lijn is de toenmalige situatie aangegeven en met stippellijn de beoogde rechte trekking. Deze rechte trekking heeft niet in zijn geheel plaatsgevonden, tegenwoordig resteren nog enkele meanders. Het is niet duidelijk waarom dit plan niet is uitgevoerd.

Uit het archief van het Kadaster is gebleken dat het rechte trekken van de Nijbroekse Wetering in 1967 werd voltooid. Met de voltooiing was de wetering een stuk breder dan de oude loop. Op de topografische kaarten van na 1967 springt de Nijbroekse Wetering er dan ook weer uit. Al gauw na de voltooiing werd de naam van de wetering van Nieuwe Wetering naar Nijbroekse Wetering veranderd. Dit toponiem is dus vrij recent, hoewel de wetering vóór 1967 ook wel de Nijbroekse Nieuwe Wetering werd genoemd. Het toponiem veranderde waarschijnlijk definitief naar Nijbroekse Wetering om naamsverwarring met de Nieuwe-Wetering, die ten (noord)westen van Oene liep, te voorkomen.

¹⁴ Gelders Archief, toegang 1900, inventarisnummers 598-599.

De Nijbroekse Wetering. Links: situatie vóór 1967. Rechts: huidige situatie na het rechtekken van de wetering. Bron: gekarteerd door auteur.

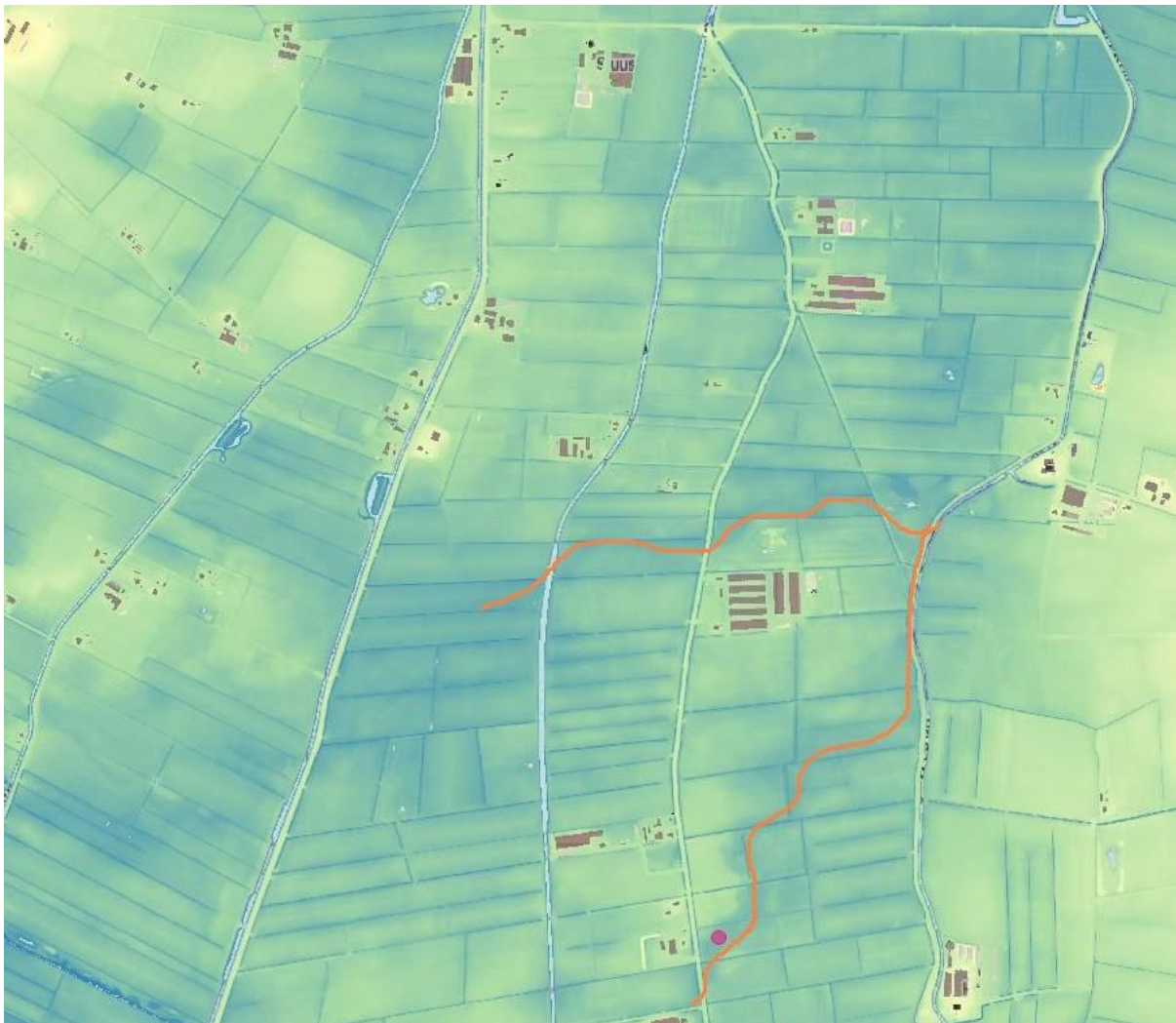
De Nijbroekse wetering ten zuiden van de Kadijk; juli 2021.

3 Nijbroek nu

De Nijbroekse Wetering vormt een blauw lint door de polder die op sommige plekken goed te beleven is. De Middendijkse Weteringen springen daarentegen minder in het oog dan vroeger, vooral vergeleken met de foto uit 1926-1932. Binnen de bebouwde kom is de westelijke Middendijkse wetering grotendeels gedempt. Aan de westzijde vormt de Grote Wetering de begrenzing van de polder, aan de oostzijde de Terwoldsche Wetering.

Sinds 1967 hebben er geen grote wijzigingen meer plaatsgevonden aan de loop van de weteringen. Met het rechte trekken van de Nijbroekse Wetering hebben alle weteringen een grotendeels recht karakter met een beloop van zuid naar noord.

In de ondergrond is de geschiedenis van de polder nog goed zichtbaar. Op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) zijn bijvoorbeeld de oude beekgeulen zichtbaar die vanaf de Veluwe schuin door Nijbroek naar de IJssel liepen. Leggen we deze AHN-kaart naast de loop van de Nijbroekse Wetering, dan is goed zichtbaar hoe het kronkelende deel van de wetering de oude beekgeul volgt. Bij het aanleggen van de wetering maakte men gebruik van de natuurlijke laagte van de oude geul, maar werd vanwege de hoge oeverwal gekozen om de weteringen naar het noorden af te laten stromen.

Op deze AHN-kaart is goed zichtbaar hoe twee oude beekgeulen in het noordoosten bijeen kwamen (oranje). Ter oriëntatie: bovenin ligt de Vloeddijk. Roze stip: locatie grondboring. Bron: AHN, bewerkt door auteur.

Deze kaart toont het deel van de wetering dat door de oude beekgeul is aangelegd. Het is goed te zien dat de landerijen hier lager liggen en dus natter zijn. Bron: AHN, bewerkt door auteur.

4 Conclusies

- * Voor potentiële waterbergingslocaties kan worden gekeken naar het deel van de Nijbroekse Wetering (noordwestelijk van de kern) dat door de oude beekgeul loopt en in de situatie vóór 1967 kronkelde.
- * Ook het zuidelijk deel kan aanknopingspunten bieden voor waterbergingslocaties, aangezien op het kadastrale minuutplan (1832) en op de huidige topografische kaart te zien is dat vooral daar natte landen liggen. Dit is een deel waar de wetering nog enigszins kronkelt.
- * Daarnaast zijn er gronden die tussen de oude en nieuwe loop van de Nijbroekse Wetering in lagen. Dit is vooral goed te zien op de kaart uit 1960 met het oude en nieuwe profiel van de wetering. De gronden die hiertussen lagen, zouden kunnen worden ingezet als waterbuffer. Hierdoor wordt de oude loop van de wetering beter zichtbaar gemaakt en gaan de oude en nieuwe loop een sterke relatie met elkaar aan.

